

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hudební vědy

Obecná teorie a dějiny umění a kultury

Hudební věda

Jiří (K.) Kroupa

Jezuité a hudební kultura

v Praze 1556-1623

(The Jesuits and Musical Culture

in Prague 1556-1623)

Autoreferát (teze) disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Daněk, Ph.D.

2019

Předkládaná disertační práce je pokusem v syntetické podobě shrnout poznatky o hudbě jako jedné z důležitých složek řádových aktivit Tovaryšstva Ježíšova, a to na příkladu koleje u sv. Klimenta na Starém Městě pražském v předbělohorském období. Význam Prahy jako důležitého středoevropského politického a kulturního centra (metropole zemí Koruny české, v letech 1583-1612 rezidenční sídlo císaře Rudolfa II. a jeho dvora) od poloviny 16. století rostl, takže při expanzi jezuitského řádu do středo- a východoevropského prostoru byla Praha logickou a pragmatickou volbou.

Chronologické vymezení je dáno převzetím areálu skomírajícího dominikánského kláštera u sv. Klimenta nově příchozími jezuiti v roce 1556 a pozicí nové koleje v řádovém systému řízení základních správních celků, kterými byly provincie. Klementinum se stalo součástí nově zřízené provincie hornoněmecké (1556) a poté rakouské, která byla od prvně jmenované oddělena v roce 1564. Časový rámeček práce ohraničuje rok 1623, kdy se Klementinum stává sídelní kolejí samostatné české jezuitské provincie, nově zřízené jako jeden z důsledků vítězství císařských sil na Bílé hoře. Proto můžeme s určitou licencí začlenit tuto etapu fungování klementinské koleje v rámci hornoněmecké a rakouské provincie do předbělohorské fáze hudebně- a kulturněhistorického vývoje zemí Koruny české.

Hudebním aktivitám pražských jezuitů před rokem 1623 nebyla až dosud věnována systematická pozornost, jednotlivé příspěvky lze spíše charakterizovat jako rozvinutí nálezoých zpráv těžících pouze z jednoho pramene, konkrétně z předbělohorských klementinských diářií. Stejnými zdroji i metodologickým přístupem je omezena obsáhlejší studie Emiliána Troldy *Jesuité a hudba*. Odhlédneme-li od obecnějších historiografických prací, věnujících se nehudebním a víceméně dílčím problémům spojeným s působením jezuitského řádu v předbělohorských Čechách, pak se v poslední době dotkla personální problematiky ve svém přehledu jezuitských hudebních prefektů Markéta Holubová a obecněji hudebních aktivit jezuitských kongregací ve své disertační práci Vladimír Maňas.

Skutečným východiskem k ucelenějšímu zpracování této problematiky tak jsou pouze příspěvky Jana Bati, věnované jednak reflex hudebních aktivit pražských jezuitů v pamětní knize klementinské mariánské sodality, resp. náčrtu předbělohorské „hudební kultury“ pražských jezuitů v rámci jeho disertační práce s objevným zhodnocením unikátně dochovaného notovaného pramenu v Národní knihovně v Praze (sign. 59 A 10471) a dalšími podnětnými postřehy.

Výsledky zahraničního bádání, v němž patří vztah jezuitů a hudby k poměrně frekventovaným tématům, byly vzhledem ke specifičnosti traktované problematiky a cílům práce zohledněny pouze z obecného, metodologického hlediska.

Již na počátku úvah o zpracování hudebního provozu v pražském Klementinu před rokem 1623 byla deviza jít *ad fontes*. Postupem prací se ukázalo, že vrstva omylů, přehlédnutí, vynechávek, špatných čtení a v neposlední řadě i tendenčně motivovaných dezinterpretací je v sekundární literatuře natolik silná, že bude nutné se až na jednotliviny oprostít nejen od podání „moderní“ odborné literatury 19. až 21. století, ale i od starší historiografické, převážně jezuitské produkce a až na výjimky se k těmto titulům nevyjadřovat, protože by to práci jednak neúměrně rozšířilo, jednak tematicky rozměnilo. Proto je důsledně vystavěna na dobových jezuitských pramenech úřední i neúřední povahy, v převážné většině rukopisných a jazykově latinských (*catalogi personarum, diaria, litterae annuae*, pamětní knihy, korespondence, hudební a literární památky atd.), uložených převážně v Praze (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, Praha; Národní knihovna, Praha; Národní archiv, Praha), nebo v zahraničí (Österreichische Nationbibliothek, Wien; Archivum Romanum Societatis Iesu, Roma aj.).

Vyexcerpovaná autentická svědectví o hudebním dění v Klementinu a o vztahu pražských jezuitů k hudbě jsou do práce začleněna ve formě testimonií v podčarových poznámkách, případně supplement k jednotlivým kapitolám, které se vyčtené téma osvětlují a zkoumají z hlediska (1) institucionálního (jezuitský řád a pražská kolej, přidružené sodality), (2) akusticko-prostorového (Klementinum jako součást zvukové mapy raněnovověké Prahy), (3) personálně-prosopografického (hudební prefekti pražské jezuitské koleje a mariánské kongregace), (4) dochovaných nebo pro Klementinum pramenně doložených hudebních památek, (5) jednotlivých událostí s hudební složkou (liturgické a paraliturgické obřady, promoce, kongregační aktivity) a (6) funkce hudby v dobových konfesionálních střetech.

Práce tak v tomto průsečíku různých metodologických přístupů předkládá obraz hudebního života v pražské jezuitské koleji v období více než šedesáti let od okamžiku jejího založení až po změnu jejího statusu, kdy se stala sídelní kolejí nové české provincie (1623). Hudební kultura pražských jezuitů profitovala hned od počátku jejich působení v českých zemích z promyšlené organizační struktury a centralizovaného řízení jejich řádu, přičemž byl ovšem ponechán potřebný prostor pro uplatňování akomodačních přístupů, umožňujících snazší adaptaci na místní podmínky. V pražském prostředí tak byli jezuité s to naslouchat jak „hlasu lidu“, když hned po svém příchodu přizpůsobili liturgicko-hudební provoz ve svých svatyních pražským zvyklostem (zpívaná mešní liturgie zavedená Ursmarem Goissonem apod.), tak elitářské touze císařského dvora a představitelů habsburské dynastie po co nejpůsobivější hudbě jako prostředku (sebe)prezentace při pompézních liturgických a paraliturgických obřadech (zvýšený podíl instrumentálního doprovodu na hudební složce

bohoslužebných ceremonií na začátku 17. století, a to především v souvislosti s pravidelnými návštěvami Leopolda Pasovského v Klementinu, apod.). Balancovat mezi těmito různými požadavky a zabránit případným excesům jim přitom pomáhaly poměrně přísné řádové regule, formulované Ignácem z Loyoly k neustálé bdělosti vůči všemu „světskému“, a neutuchající dozor externích vizitátorů i horlivých domácích cenzorů a konzultorů (příkladem mohou být kauzy s klementinskými zvony a varhanami v osmdesátých a devadesátých letech 16. století, které se řešily až v řádovém centru v Římě).

Pevné zakotvení hudby v řádové liturgii a ve školství bylo pak analogicky přenášeno i do aktivit náboženských kongregací, jejichž členové se primárně rekrutovali z řad jezuitských studentů a alumnů, avšak zároveň zůstávaly otevřeny i laikům a ženám. Samozřejmě že při kongregačních aktivitách byly zohledňovány stavovské a další rozdíly, nicméně možnost nebýt jimi diskriminován přinejmenším při volebních aktech, kdy všechny hlasy platily stejně, nebo při náboženských úkonech odehrávajících se často v nejvyšších patrech tehdejší společnosti, musela být obrovským lákadlem pro ctižádostivé mladíky bez potřebného původu, financí a konexí, zvláště pokud byli obdařeni múzickým nadáním, které fungovalo jako svým způsobem bezplatná vstupenka do komunity sodálů a potažmo do mechanismů, které umožňovaly dříve nepředstavitelný společenský vzestup. Jinými slovy, jezuitské školství a s ním provázané kongregace byly prostředkem vertikální sociální mobility. I někde tam je třeba hledat příčiny, proč jezuitský řád zaznamenal v českém prostředí od konce 16. století takový rozmach.

Stále však musíme mít na paměti, že hudba byla pouze jedním z mnoha prostředků při hlavním poslání jezuitského řádu – pastorační a evangelizační činnosti „ad maiorem Dei gloriam“, tedy k větší slávě Boží. Sondy do konkrétního fungování pražské jezuitské koleje a k ní přidružených mariánských sodalit, rozkrytí institucionálních předpokladů pro jimi realizovaný hudební provoz, deanonymizace desítek jezuitských a kongregačních hudebních prefektů pomocí prosopografických metod, zamyšlení nad funkcí a pozicí Klementina při rekonstrukci zvukového obrazu raněnovověké Prahy, pečlivá analýza dochovaných i dnes nezvěstných hudebních památek souvisejících s provozem pražské jezuitské koleje, snaha utřídit a v liturgickém kontextu osvětlit fragmentární „hudební“ zmínky různé kvalitativní i kvantitativní úrovně, zmapování role hudby a zpěvu v konfesionálních střetech jezuitů s nekatolíky, především s Jednotou bratrskou, to vše jsou jen postupné krůčky k hlubšímu pochopení toho, jak fungovala česká společnost na prahu novověku, a tedy i k prohloubení obecného historického poznání, které by nám mělo pomáhat při řešení staronových problémů. Jestliže při realizaci této práce byly připraveny „protoedice“ dvou zásadních rukopisných

pramenů pro dějiny pražské jezuitské koleje před rokem 1623, tj. *Pamětní knihy kongregace Blahoslavené Panny Marie v Praze* a Balbínovy *Historie jezuitské koleje u sv. Klimenta v Praze*, které dohromady čítají přes 1 100 normostran latinského textu, pak je zapotřebí v této práci pokračovat a podobným způsobem zpřístupnit i předbělohorská klementinská diária. Při jejich editování se nepochybně objeví nová fakta a dosud nezohledněné souvislosti, a to i ve vztahu k hudební kultuře pražských jezuitů.

Výběrová bibliografie k tématu

- BAŤA 2010 = JAN BAŤA: *Jezuité a hudební kultura předbělohorské Prahy. Glosy ke vzájemné interakci na příkladu klementinské mariánské sodality*, in: *Bohemia Jesuitica 1556-2006*, 2, Praha 2010, s. 1003-1009.
- BAŤA 2011 = JAN BAŤA: *Hudba a hudební kultura na Starém Městě pražském 1526-1620*, diss., Praha 2011.
- CULLEY 1970 = THOMAS D. CULLEY: *Jesuits and Music: I. A Study of the Musicians Connected with the German College in Rome during the 17th Century and of their Activities in Northern Europe*, Rome – St. Louis 1970.
- CULLEY 1980 = THOMAS D. CULLEY: *Musical Activity in Some Sixteenth Century Jesuit Colleges, with Special Reference to the Venerable English College in Rome from 1579 to 1589*, in: *Analecta musicologica* 19, 1980, s. 1-29.
- CULLEY – MCNASPY 1971 = THOMAS D. CULLEY – CLEMENT J. MCNASPY: *Music and the Early Jesuits (1540-1565)*, in: *Archivum historicum Societatis Iesu* 40, 1971, s. 231-245
- FEDERHOFER 1949 = HELMUT FEDERHOFER: *Zur Musikpflege der Jesuiten in Graz im 17. Jahrhundert*, in: *Aus Archiv und Chronik. Blätter für Seckauer Diözesangeschichte (Graz)* 2, 1949, s. 126-136.
- HOLUBOVÁ 2009 = MARKÉTA HOLUBOVÁ: *Biografický slovník hudebních prefektů jezuitského řádu působících v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1556–1773*, Praha 2009.
- KENNEDY 1982 = THOMAS FRANK KENNEDY: *Jesuits and Music: The European Tradition 1547-1622*, diss., University of California, Santa Barbara 1982.
- KENNEDY 1988 = THOMAS FRANK KENNEDY: *Jesuits and Music: Reconsidering the Early Years*, in: *Studi musicali* 17, 1988, s. 71-100
- KENNEDY 1996 = THOMAS FRANK KENNEDY: *Jesuit Colleges and Chapels: Motet Function in the Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries*, in: *Archivum historicum Societatis Iesu* 65, 1996, s. 197-213.
- KROESS 1910-1938 = ALOIS KROESS: *Geschichte der Böhmisches Provinz der Gesellschaft Jesu*, I-II, Wien 1910-1938.
- MAŇAS 2007 = VLADIMÍR MAŇAS: *Hudební aktivity náboženských korporací na Moravě v raném novověku*, diss., Brno 2007.
- MILLER 1723 = JOANNES MILLER: *Historia provinciae Bohemiae Soc. Jesu ab anno Domini 1555. quo eadem Societas primum in Bohemia pedem fixit, ad annum usque 1723., quo provincia Bohemiae primum suum saeculum finivit*, [NK Praha, ms. XXIII C 104/1-6, 1723].
- PELZEL 1786 = FRANZ MARTIN PELZEL: *Boehmische, maehrische und schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwaertige Zeit*, Prag 1786.

- SCHMIDL 1747-1759 = JOHANNES SCHMIDL: *Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemiae*, I-IV, Pragae 1747-1759.
- SOCHER 1740 = ANTONIUS SOCHER: *Historia provinciae Austriae Societatis Jesu*, I, Viennae 1740.
- SOMMERVOGEL 1890-1911 = CARLOS SOMMERVOGEL et al.: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, I-XII, Bruxelles 1890-1911.
- STRAKA 1912 = CYRILL A. STRAKA: *Kdy a jak se šířila v Čechách instrumentální hudba při církevních bohoslužbách?*, in: *Cybil* 38, 1912, s. 50-54.
- STRAKA 1916 = CYRILL A. STRAKA: *Jak slavilo se Boží Tělo v Praze v XVI. a XVII. století*, in: *Časopis katolického duchovenstva* 57, 1916, s. 161-173, 323-336
- TROLDA 1940-1941 = EMILIÁN TROLDA: *Jesuité a hudba*, in: *Cybil* 66, 1940, s. 53-57, 73-78; 67, 1941, s. 2-10, 42-46, 53-63, 106-108.
- WITTWER 1934 = MAX WITTWER: *Die Musikpflege im Jesuitenorden unter besonderer Berücksichtigung der Länder deutscher Zunge*, Greifswald 1934.
- ZAHRADNÍK 1904 = ISIDOR ZAHRADNÍK: *Obřady velikonoční r. 1582 a slavnost Božího Těla r. 1583 v koleji jesuitské u sv. Klimenta v Praze*, in: *Časopis katolického duchovenstva* 45, 1904, s. 190-194, 255-258, 306-313.

PhDr. Jiří (K.) Kroupa

(nar. 1964 v Opočně)

1982-87: Masarykova univerzita (Univerzita J. E. Purkyně) Brno, čeština – dějepis (PhDr.)

1988-2002: Ústav pro klasická studia AV ČR: vědecký pracovník, od 1995 vedoucí oddělení a vědecký tajemník

2002-2009: Botanický ústav AV ČR: vědecký pracovník (částečný úvazek)

od 2002: Nadace pro dějiny kultury ve střední Evropě: předseda správní rady a nezávislý vědecký pracovník

2011-2019: Ústav hudební vědy FF UK: doktorské studium

Badatelské zaměření:

kulturní historie 16.-18. stol. se zaměřením na dějiny hudební kultury a latinského a českého písemnictví v českých zemích, digitalizace obrazových a textových dat a jejich zpřístupnění v databázových systémech a na internetu, textová kritika a editologie

Publikační činnost:

od r. 1990 autor více než 30 studií a odborných statí, editor a spolueditor 25 monograficky vydaných titulů, autor řady drobných příspěvků a recenzí a několika překladů z latiny a němčiny, od r. 1993 odborný (vědecký) redaktor více než 150 monografických titulů vydaných v nakladatelství KLP – Koniasch Latin Press

Výběrová publikační a ediční činnost od r. 2015 (monografie, edice, zásadní studie):

- KROUPA, Jiří K. – VOJTĚŠKOVÁ, Jana: *Fotoalbum Ludevíta Procházky z let 1862-1888 / The Procházka Photo Album (1862-1888)*, Praha: NM & KLP, 2015, LXII + 186 pp., ISBN 978-80-7036-455-0 / 978-80-87773-29-1
- KROUPA, Jiří K. (ed.): *Jan Dismas Zelenka's Life and Music Reconsidered (Zelenka Conference Prague 2015)* [= *Clavibus unitis* 4, 2015], 96 pp., dostupné online: http://www.acecs.cz/media/cu_2015_04.pdf
- VANĚČKOVÁ, Jana – NOVÁK, Pavel – KROUPA, Jiří K. – VANĚK, Vojtěch (eds.): *Chotkové a Kutnohorsko*, Praha: SOkA Kutná Hora & KLP, 2015 [= *Antiqua Cuthna* 5-11, 2009-2015], 152 + 8 pp., ISBN 978-80-867772-92-9 / 978-80-87773-20-8
- KROUPA, Jiří K.: *Johanna Adama Questenberga léta učednická: disputační spis Plena pubertas regia (Praha 1696)*, in: *Clavibus unitis* 3, 2014 [2015], pp. 47-76, dostupné online: http://www.acecs.cz/media/cu_2014_03.pdf
- KROUPA, Jiří K. (ed.): *V naději Boží Mistři Hus Jan a Jeroným / In the Hope of God, the Masters Jan Hus and Jerome*, [booklet], Praha: KLP, 2016, 70 pp., ISBN 978-80-87773-39-0
- SPÁČILOVÁ, Jana – PERUTKOVÁ, Jana – KROUPA, Jiří K. (eds.): *Franciscus Antonius Mitscha (František Antonín Miča): Operosa terni colossi moles (Důmyslná konstrukce trojiho kolosu) (1735)*, Praha: KLP, 2016 [= *Clavis monumentorum musicorum Regni Bohemiae*, A 3], XXII + 106 pp., ISBN 978-80-86791-62-3

- MOJŽIŠOVÁ, Olga – POSPÍŠIL, Milan – KROUPA, Jiří K. (eds.): *Bedřich Smetana: Korespondence / Correspondence, I (1840-1862)*, Praha: KLP & NM, 2016, *326 + 522 + 32 pp., ISBN 978-80-87773-30-7 / 978-80-7036-475-8
- DANĚK, Petr – KROUPA, Jiří K. (eds.): *Jan Blahoslav: Musica (1569)*, Praha: KLP, 2016, 200 + 56 pp., ISBN 978-80-87773-37-6
- DANĚK, Petr – KROUPA, Jiří K. (eds.): *Adam Michna z Otradovic: Loutna česká (Violino primo – Organo – Devoty, 1666)*, Praha: KLP, 2016, 56 pp., ISBN 978-80-87773-42-0
- KROUPA, Jiří K. (ed.): *45th Medieval and Renaissance Music Conference, Prague 4-8 July 2017*, Prague: KLP, 2017, 160 pp., ISBN 978-80-87773-48-2
- DANĚK, Petr – KROUPA, Jiří K. (eds.): *Jan Amos Komenský: Kancyonál. Faksimile vydání z roku 1659*, Praha: KLP, 2018, 844 pp., ISBN 978-80-87773-54-3
- VOJTĚŠKOVÁ, Jana – KROUPA, Jiří K. (eds.): *Deníky Ludevíta a Marty Procházkových (1868-1888) / Die Tagebücher von Ludevít und Marta Procházka (1868-1888)*, Praha: NM & KLP, 2018, LX + 168 + 16 pp., ISBN 978-80-7036-579-3 / 978-80-8777361-1

Další odborné aktivity:

- od r. 2000 odborný garant a vedoucí redaktor ediční řady *Clavis monumentorum musicorum Regni Bohemiae* (celkem 17 svazků: *Series A* – zatím 4 svazky knižně, 4 svazky digitálně; *Series B* – zatím 3 svazky knižně; *Series S* – zatím 7 svazků knižně, 1 svazek digitálně)
- od r. 2005 výkonný redaktor a člen redakční rady recenzovaného periodika *Antiqua Cuthna*
- od r. 2012 hlavní redaktor internetového recenzovaného periodika *Clavibus unitis*:
http://www.acecs.cz/?f_idx=4
- 2013/14 – dvousemestrální kurs *Hymnologická prolegomena* na FF UK v Praze (vyučující)
- od r. 2016 člen ediční rady projektu *Smetaniana*
- hlavní organizátor mezinárodního muzikologického kongresu „45th Medieval and Renaissance Music Conference“, Praha, 4.-7. 7. 2018
- pravidelný aktivní účastník domácích i zahraničních konferencí (minimálně 2-3 ročně)